

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124.)

Zondag 17 Juni 1900. No. 1172.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE, Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE, Bureau: Warmoesstraat 86, te Amsterdam.
Inzendingen, die later dan Donardag 12 middags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementprijzen: franco aan huis, per drie maanden / 1.20, voor het Buitenland per jaar / 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent.
Abonnees worden aangenomen door alle boekhandelen, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam.
Advertentie: van 1 tot 6 regels / 1.20, voor elken regel meer 20 Cent.
Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verlagen van Vereen. 12 Ct. p. regel

Van de gemeene Gratie.

LAATSTE REEKS.
XXVIII.

KERK EN STAAT.
XVI.

De koningen der aarde zijn te samen opgestaan, en de oversten zijn bijeenvergaderd, tegen den Heere, en tegen zijnen Gezalfde.
Handelingen 4: 26

Thans zijn we genaderd tot het nog moeilijker vraagstuk, in welke verhouding de Overheid tot de Kerk behoort te staan. Het dusver besprokene liet de Kerk zelve nog buiten rekening, en liet zich uitsluitend in met de gemeene taak der Overheid, gelijk die uit de Gemeene Gratie opkomt, en reeds bij het licht der Gemeene Gratie voor wezenlijke vervulling vatbaar is. Wat de Particuliere Genade, en met name de Openbaring van het Woord hieraan toebracht, bestond uitsluitend in het verhelderen van het altoos gebrekkige licht der Gemeene Gratie. Doch nu we aan de Kerk toekomen, wordt dit geheel anders. De Kerk van Christus (altoos institutioneel genomen) is voor de Overheid een geheel nieuwe, en we voegen er bij, voor haar vreemde verschijning. Tot dusver had de Overheid in onderscheidene streken van de Levant wel kennis gemaakt met Joodsche kolonies die zich in de groote steden nestelden, en hadden deze kolonies veelal Synagogen gebouwd, maar dat was de Kerk niet. De instelling der Synagogen rustte niet op goddelijk gezag. Van Godsweg ingestelde ambten waren aan de Synagogen niet verbonden. En wat alles afdeed, deze kolonies maakten allerwegen den indruk van nationale, en niet van kerkelijke groepen te zijn. Ze hadden, ja, ook wel een eigen religie, maar die kwam er bij. Hoofdzakelijk voor die kolonies was haar Joodsche nationaliteit. Al is dus het organisme der Kerk zoo oud als het Paradijs, en al had dat organisme, ingevlochten in Israël's nationale leven, al de eeuwen sinds Abraham en Mozes voortbestaan, — institutioneel d. w. z. als een afzonderlijk, op zich zelf staand, van eigen ambten voorzien instituut was de Kerk nog niet opgetreden. Dit had eerst na en ingevolge den Pinksterdag plaats. En in die voege optredende, was deze institutionele Kerk, een voor de Overheden vreemd verschijnsel. Zelfs stond de Overheid op het erf der Gemeene Gratie, in de Kerk van Christus werd de Particuliere Genade belichaamd. Al het verschil derhalve, dat tusschen deze beide vormen der Genade gaapt, stelde Overheid en Kerk als aan elkanders leven vreemd tegen elkander over, en overmits dit verschil principieel is en tot den diepsten wortel van beider leven doordringt, moeten ze elkaar vreemd blijven tot den einde toe.

Dit is niet weg te nemen, door de Kerk van Christus voor te stellen als een religieus verschijnsel, dat in zooverre met de vroegere afgoderijen op één lijn stond. Al wordt toch erkend, dat de dienst van Jehovah te Jeruzalem, en de dienst van Diana te Efeze, en de dienst van den Christus in het kerkelijk instituut een gemeenschappelijke bodem vinden in 'menschen behoeft aan religie, of wil men daarin, dat God het *semen religionis* (het zaad der religie) in ons hart gelegd heeft, toch mag de Kerk van Christus niet onder dat gemeene begrip worden weggeborgen.

Al wat uit het religieuze karakter van 'menschen natuur onder de heidenen tot ontwikkeling was gekomen (en geheel afgezien van de afgoderij, scholen hieronder soms edele tradities, en in de dusgenaamde Mysterieën vaak rijke, bezielde ideeën) was geheel en al opgekomen uit het *natuurlijke* leven, onder het schijnsel der Gemeene Gratie. Verder gaat zelfs het beste en het edelste dat onder deze tradities en mysterieën was, nooit. Want wel kan men staande houden, dat uit de oudste periode ook enkele herinneringen uit wat God in Particuliere Genade deed, onder de heidenen waren blijven hangen; denkslechts aan het Doodenboek der oude Egyptenaren; alsook, dat allicht uit Israël enkele ideeën onder de Grieken waren uitgegaan; maar in elk geval waren deze derwijls misvormd, dat aan deze het karakter van Particuliere Genade reeds lang ontnomen was. Van daar dat de religies der heidensche volken zoo goed als nooit met de Overheid in conflict geraakten. Zij toch waren met de Overheid zelve van gelijken oorsprong. En deze religies en de Overheid stonden beiden op het terrein der Gemeene Gratie. Beide waren dan ook bijna altoos ingevlochten. De religie dezer heidensche volken steunde de Overheid en de Overheid steunde deze religie. Overheid en religie was nationaal één. Maar geheel anders werd dit, toen de Kerk van Christus haar intrede, als afzonderlijke instelling, onder de natie deed. Die Kerk was de belichaming der Particuliere Genade. Ze schoot derhalve op uit een anderen wortel dan de Overheid. Ze eischte een geheel andere plaats in het nationale leven dan dusver de heidensche erediensten ingenomen hadden. Kerken Overheid stonden als twee vreemde machten tegenover elkaar. En de uitkomst toonde dan ook, dat beide terstond in botsing geraakten.

Dit kon niet anders. De religie, waaraan de Overheid dusver gewend was, waren elkanders evenknieën; ze bestonden naast elkander; ze betwistten elkaar het recht van bestaan niet; en zoo dikwijls in Griekenland of Rome een nieuwe heidensche eredienst zijn tempel opende, ontving men dezen nieuwen vorm van eredienst met welwillendheid. Wel had elke Overheid haar bepaalde eredienst, waaraan ze zich gekoppeld wist, maar dit gaf geen aanleiding tot strijd. Niets verhinderde immers een heiden, om, behalve aan zijn nationale afgoden, ook aan andere afgoden eere te bewijzen. Maar met de Kerk van Christus stond dit heel anders. Zij veroordeelde alle afgoderij, en eischte de uitsluitende aanbidding van „den Heere des hemels en der aarde.“ Ze nam geen genoegen met een plaats naast de vele heidensche tempels, maar stelde den eisch, dat deze alle verdwijnen zouden, en dat zij alleen zou overblijven. De Kerk van Christus was in den volsten zin van het woord *exclusief*. Dienstegevolge bleef er geen andere keuze, dan om of deze Kerk met haar hoogere pretentie terzij te dringen, ofwel haar pretentie toe te geven, en alle afgoderij af te schaffen.

Deze vraag nu hing niet van het geval af, maar van het toetreden van volk en Overheid tot het geloof in Jezus. Ging volk en Overheid tot het geloof in Christus over, dan viel alle afgoderij vanzelf en bleef er niets dan de Kerk van Christus over. Doch ook omgekeerd, indien volk en Overheid tegen Jezus partij koos, en dies haar vroegere afgoderij getrouw bleef, kon de poging niet uitblijven, om aan de Kerk elk recht van bestaan te betwisten, en de Christenen als staatsgevaarlijk te vervolgen. Zoo liep het

dan ook. De vervolging brak uit, nam allengs toe in felheid en omvang, werd ten slotte een worsteling op leven en dood om het bestaansrecht, en toen eindelijk het geloof overwon, en volk en Overheid voor Jezus de knie boog, werd de Kerk het één en al, en sloeg voor de afgoderij de uren om op haar beurt vervolg te worden en haar volkomen uitroeping en vernietiging tegen te gaan. Dit keerpunt ligt in den overgang tot het Christendom van Constantijn; en van daar is het volkomen begrijpelijk, dat de naam van Constantijn voor de Christelijke Kerk steeds was en immer zal blijven de naam, waaraan voor haar de heugenis van triomf en eindelijk zegepraal verbonden is.

Tot op zekere hoogte nam men soortgelijk verschijnsel waar, toen in de tweede eeuw uit Perzië het Manicheïsme, en in de zesde eeuw uit Arabië de Islam opkwam. Het Manicheïsme is op een gegeven oogenblik met zulk een geweldige schok uit het Oosten komen opdagen, dat het een tijdlang scheen, alsof het de Kerk van Christus onder den voet zou halen; en nog in Augustinus' dagen was het zelfs in Noord-Afrika zóó invloedrijk, dat de Kerk al haar macht te weer had te stellen, om het terug te dringen. Ook het Manicheïsme was exclusief. Hierin echter verschilde het van de Kerk, dat het een syncretistische religie was, d. w. z. een religie die allerlei elementen in zich vermengde, en zoo ook een deel der Christelijke leer en van den Christelijken eredienst en van de Christelijke kerkformatie in zich had opgenomen. Van daar, dat het als een wonderboom opschoot, maar ook even snel weer verdween.

Anders stond het met den Islam. Mohamed sloot zich namelijk aan het Oude Testament aan, nam Jezus als één der profeten in zijn stelsel op, maar gaf voor, een nog hoogere, nog rijkere Openbaring van Gods wil te zijn, die ver boven het Christendom uitging. Nu nog doet men zelfs in onze Oost gedurig de ervaring op, dat de Mohammedanen hun religie beschouwen als hoog boven het Christendom staande, zoodat ze met zeker medelijden op onze, zoo ze wanen, gebrekkige en veel lager staande religie neerzien. Juist dit maakt het werk der zending onder de Mohammedanen zoo uiterst moeilijk. De Islam trad dan ook als stelsel exclusief op. Al wie den Islam niet aannam was een *Kaffir*, d. i. een ongelovige, en alle zaligheid hing aan het zweven bij den *Khoran*. En toch is de strijd tusschen den Islam en wat bestond niet zoo exclusief geweest, als de worsteling van de Kerk met het bestaande. Dit lag daaraan, dat de Islam een machtsreligie was. Ze bekeerde met het zwaard, zoolang er tegenstand was. Maar omgekeerd, zoodra de Christelijke bevolking den strijd over de macht opgaf, het hoofd in den schoot legde, en zijns wilde betalen, gold dit voor den Islam als een erkenning van de Oppermacht, en werd aan deze Christelijke nationaliteit lijdelijk voortbestaan gegund. Vandaar dat de Christenen niet zijn uitgeroeid zoodra ze zwichtten en elken tegenstand opgaven, en op die wijs zijn in heel het Oosten deze Christelijke groepen blijven voortbestaan, elk onder een eigen patriarch.

Dit stelsel kon daarentegen de Kerk van Christus niet aanvaarden, juist wijl ze geen *machtsreligie* was, en de propaganda dus niet met het zwaard dreef. Zij was *waarheidsreligie*, en kon dus uit dien hoofde aan de leugen geen kwartier gunnen. Krachtens

haar aard kon de Kerk niet rusten, eer ze aan al wat mensch was de *waarheid in Christus* had voorgedragen, en tot zwichten, niet voor de macht, maar voor de *waarheid* had opgeroepen. Doch hieruit volgde dan ook, dat ze, om trouw aan haar uitgangspunt en beginsel te blijven, nimmer tot machtsvoering de toevlucht mocht nemen, en zich uitsluitend moest pogen uit te breiden door te overtuigen. Petrus wilde reeds in Gethsémané de methode van den Islam toepassen en met het zwaard slaan. Jezus keurde dit gestrengelijk af, en staande voor Pilatus sprak hij het uit, dat zijn koninkrijk niet van deze wereld was, en dat deswege zijn discipelen niet voor hem mochten strijden met het zwaard. Dit hoogste standpunt is echter de Kerk van Christus niet blijven innemen. Zoodra ze de hoogte hand verkreeg, heeft ze die hoogte hand misbruikt, om door geweld datgene te bereiken, wat volgens de beginselen van Jezus alleen bereikt mocht en kon worden door de persoonlijke overtuiging. En al moge Constantijn's naam in de historie der Christelijke Kerk een naam vol glorie blijven, in zooverre hij den evenaar ten gunste van de Kerk van Christus kenteren deed, even beslist moet het uitgesproken, dat zijn naam telkens in die historie het uitgangspunt teekent van een loslaten van het geestelijk beginsel en van een terugkeer naar de oude heidensche practijken. Zoo als het heidendom zich tegen de Kerk gesteld had, zóó heeft onder en na Constantijn de Kerk zich gesteld tegen het heidendom. Men ontnam aan wat heiden bleef allen invloed, men verbood zijn eredienst, men vervolgde zijn priesters, men sloot zijn scholen; en al mag niet gezegd dat er vervolging van de massa der onbekeerden plaats greep, toch heeft het Christendom toen feitelijk den eens behaanden triomf pogen te verzekeren, niet door geestelijke middelen, maar door machtsdaden en daden van geweld.

Dit kan niet ernstig genoeg betreurd worden, al is het uit den nood der tijden begrijpelijk. Wat toch was het geval? Hoe wreedde de vervolging woedde, van te echter goud was het geloof. Met Christen te worden of te blijven, won men niets, waagde men alles, zelfs zijn eigen leven en dat der zijnen. Vandaar, dat alleen wie waarlijk door Jezus in zijn hart was aangegrepen zich bij de Christenen aansloot, en dat elke nieuwe vervolging, veel beter dan de strengste kerkelijke tucht, opnieuw de doorschloer der Kerk zuiverde. Die dan afvielen waren velen. Dit nu had tengevolge, dat het Christendom geestelijk van aard en karakter bleef, en dat het getal der hypocrieten nooit sterk aanwies, en telkens weer inkromp. Maar dat juist werd zoo geheel anders, toen Constantijn zich voor de Christelijke religie had verklaard. Van die ure af toch hield alle vervolging op, begon Christen te zijn eere te geven, en begrepen de eerezuchten onder de heidenen zeer wel, dat ze, door zich bij de kerk te voegen, zich den weg ontsloten tot keizerlijke gunst en eerepost. Zoo kwam het, dat toen plotseling geheele streken zich lieten doopen; dat een groote menigte tot de Kerk toetrad; en dat de Kerk zich met breeden golfslag uitbreidde; maar zoo kwam het ook, dat het geloof daalde in ernst en oprechtheid, en al spoedig de wereld in de Kerk binnendrong.

De leiding der Kerk bleef nu niet langer bij de oprecht geloovigen, die tot den martelaarsdood bekwaam waren; zelfs niet bij de geestelijken, hoewel deze ook al meer wereldsch werden; maar bij het paleis, bij de hoge ambtenaren, bij de invloedrijke personen van het Hof. Men weet uit de historie, op

wat breede schaal reeds Constantijn zijn bemoeiing met de kerkelijke aangelegenheden heeft uitgebreid. Openlijk sprak hij het uit, dat de bisschoppen wel voor de geestelijke dingen hadden te zorgen, maar dat hij de bisschop der Kerk was voor haar uitwendige aangelegenheden. De Caesarpapier schoot terstond wortel. En zoo is het verklaarbaar, dat van meet af de methode van Jezus, om alleen door geestelijke overtuiging te winnen, werd losgelaten, en dat de oude methode, om door macht en geweld te heerschen, ingang vond.

Te hard willen we hierover niet oordeelen. Men mag niet vergeten, dat Constantijn niet dan met ongelooflijke moeite de gewapende macht van het heidendom geveld had, en dat allerwegen in het onmetelijke rijk de massa's heidenen nog gereed stonden, om, onder de leiding van heidensche prins en veldheeren, de worsteling op leven en dood opnieuw te beginnen. Er sprak in wat Constantijn deed zucht naar zelfbehoud, en het is te verstaan, dat, nu eindelijk de bloedige worsteling beslist was, de staatkunde er op bedacht was, om een hervatting der vijandelijkheden onmogelijk te maken. De rust en de vrede van het geheele rijk hing er aan. De font school dan ook minder daarin, dat men in zoo hachelijk oogenblik buitengewone maatregelen tot zelfverweer nam, als wel dat men, nadat alle gevaar geweken was, de verkeerde en door Jezus zoo scherp veroordeelde methode bijhield. En toch is dit laatste onbetwistbaar. Geheel de beschouwing over de verhouding van Overheid en Kerk, gelijk die eeuwen lang daarna in de Christenlanden gegolden heeft, in de Reformatie overging, en nog ten deele stand hield, is niets dan de logische voortzetting van het stelsel dat Constantijn tot wet verheef. Als thans zelfs nog de keizer van Duitschland een man als Stocker, die zijn eigen hofprediker was, in ongenade deed vallen, alleen omdat hij den keizer vragen durfde zijn bisschoppelijke hoogeheid af te leggen, en een vrije Synode der kerken saam te roepen, is het niets dan de schim van Constantijn die dezen keizer jaagt. Ook de woorden in art. 36 van onze Confessie, dat het de plicht van de Overheid is „om te werken en uit te roeien alle afgoderij en valsche godsdienst“, zijn niet anders dan de letterlijke herhaling en bevestiging van het stelsel, dat door Constantijn is ingevoerd en door zijn opvolger in practijk is gebracht. Elke poging, om de betekenis en kracht dezer woorden te verzakken, is dan ook niets dan onhistorisch gekuevel. „Weren en uitroeven van afgoderij en valsche godsdienst“ is in letterlijken zin de uitdrukking van het standpunt, door de Christelijke Kerk na haar triomf in den aanvang der 4de eeuw tegenover het toenmalige heidendom ingenomen. Het heidendom als „afgoderij en valsche godsdienst“, is toen met den sterken arm door de Overheid geweerd, en ten slotte vernietigd en uitgeroeid. En zóó wil men, indien men zich op dat standpunt stelt, dat thans nog zal geschieden, allerwegen waar het heidendom den kop weer opsteekt, of de valsche godsdienst zijn verloren terrein poogt te herwinnen.

Is het alzo niet voor tegenspraak vatbaar, dat de verhouding tusschen Kerk en Overheid eeuwen lang beheerscht is geworden door een beschouwing, die in de 4de eeuw uit den nood opgekomen, onder voor het echte geloof zeer ongunstige omstandigheden tot regel werd, dan gevoelt men, hoe noodzakelijk, hoe gewichtig, maar ook hoe

mannen op de gerechtsplaats bezig waren of naar de spelen der renbaan gingen, begaven zij zich ter kerk of leidden in de binnenkamer harer huizen een Gode gewijd leven. Chrysostomus haalde ze gaarne den mannen ten voorbeeld aan. Zij overtreffen ons, riep hij uit, in liefde voor den Heiland, in kuisheid en barmhartigheid voor de ongelukkigen. De geschiedenis heeft ons bewaard de namen van verscheidene dier vrome vrouwen: wij zullen eenige noemen uit de laatste tijden des keizerrijks, om vooral het verschil te doen uitkomen tusschen de Christenen uit de hoogste kringen des levens en de heidenen van denzelfden stand. De jonge Melania, die groote bezittingen had in alle deelen des rijk, gaf ze aan de kerk voor de armen; zij zelve bood zij aan voor den dienst der ongelukkigen; zij reisde veel en trachtte overal ellendigen te ondersteunen, zieken te helpen, bedroefden te troosten. Paula, afkomstige van de familie der Scipio's en der Paulus Emiliussen, weduwe van Toxotus, afstammeling der Juliiussen alamede Fabiola, volgden dit voorbeeld. Terzeldertijd bezocht de vorstelijke Placidia de hospitalen, waar zij met eigen hand den kranken de nederigste diensten bewees. De keizerinnen Pulcheria en Eudoxia onderscheidden zich zoowel door hare geestesgaven als door de teederheid en zuiverheid van haren wandel.

DE GAAY FORTMAN.

De heer van Christus, de vrouw en het huisgezin.

XIX.

Onder de vele zegeningen, die de Heere Jezus in staat en maatschappij heeft geschonken door de openbaring zijner kerk in de heidenwereld, behoort ook de positie der vrouw.

De vrouw stond in de heidenwereld zeer laag en door de wetten die haar vernederden, en door haar eigen leven. Doch de Kerk van Christus breidde hare handen naar haar uit om haar uit haren lagen stand op te heffen. Weliswaar zochten sommige kerkvaders de oorzak van deze geringheid niet, waar zij werkelijk lag, namelijk in het egoïsme van den Staat en den hoogmoed des mans, die trotsch was op zijn kracht, maar in den vloek over de vrouw uitgesproken als een straf voor hare verleiding van Adam. Maar men was toch overtuigd, dat Jezus Christus gekomen was, om de droeve gevolgen van dezen vloek weg te nemen. Ambrosius zeide daarentegen, dat men geen recht had, de vrouw alleen aan te zien voor de oorzak van den val des menschen; de man, de sterkere was even

schuldig. En in Jezus Christus, den Verlosser, is geen onderscheid van sexe. Alle kerkvaders zijn eenstemmig op dit punt; uit eenen mond leeren zij, dat er gelijkheid is tusschen man en vrouw, dat zij beiden gevormd zijn uit dezelfde stof, naar hetzelfde beeld Gods; dat zij dezelfde gehoorzaamheid, dezelfde kuisheid, dezelfde liefde hebben te betoonen; dat zij denzelfden strijd hebben tegen dezelfde verzoeken, en dat zij eens zullen opstaan om te verschijnen voor de vierschaar van denzelfden rechter, die ze oordeelen zal, zoodat aanzien des persoons, Hunne naturen zijn even goed en even slecht; de Heiland, heeft Augustinus gezegd, bewees dit ten overvloede toen hij wilde geboren worden uit een vrouw.

Het was een groote onbillijkheid van de heidensche wetten, dat zij de vrouw verre beneden den man stelden en hare natuurlijke rechten haar onthield, terwijl zij toch van haar de moedelijkste deugden eischten, voor wier overtreding zij zelfs in hare zwakheid geen voorwendsel mocht zoeken. Deze zwakheid was trouwens slechts die van haar lichaam; hare ziel was even energiek als die des mans. Al heeft God haar een toederheid geschonken, die haar gemakkelijker doet buigen voor de macht der indrukken dan de wil des mans, hij heeft dit gedaan om haar vatbaarder voor medelijden, voor medegevoel te maken. In omstandigheden, waarin moed geëischt wordt, toont zij dikwijls meer moed dan de man. Wie, zeide Gregorius van Nyssa in zijn bewonderenswaardig beeld der Christelijke vrouw, wie kan naast haar geplaatst worden in vroomheid, standvastigheid, toewijding?

Dit onderricht moest op den duur een grootten invloed uitoefenen op de vrouwen. Al de gaven harer ziel, door de heidensche maatschappij terneer gedrukt of vervalscht, konden zich vrijelijk ontplooiën door het Christendom. De Christelijke vrouwen hebben van het begin af getoond een liefde, een teederheid, een bescheidenheid, die het heidendom nooit gekend had. Men zou bijna geneigd zijn te zeggen, dat, daar zij meer dan de man de geestelijke vrijheid door Jezus Christus moest gevoelen, zij ook hare dankbaarheid aan den Heiland verlangde te toonen door een toewijding, die groot was. De oude kerk handhaafte het Apostolisch bevel, dat de vrouwen in de openbare samenkomsten der gemeente niet mochten spreken; maar dit zwijgen belette haar niet in de maatschappij eene roeping te vervullen, die in overstemming was met haar karakter.

Wij zullen straks zien, dat de oude kerk haar heeft weten op te dragen eenen arbeid, dien hare natuurlijke gaven haar in staat stelden te volbrengen. Laten wij ons hier bepalen tot de herinnering, dat in de tijden der vervolging zij voorbeelden waren van liefde en moed, dat zij de gevangenen troosteden, de wonden der gemartelden verbonden, baden met de martelaren; dat zij, moediger dan leeuwen, zooals Chrysostomus zeide, de gruwelijkste pijn gingen ondergingen met een heroïsme, dat beter dan al het andere bewijst de meerderheid der Christelijke vrouw boven de heidensche. Later, toen de tijd der vervolgingen voorbij was, bleven de vrouwen zich in het algemeen onderscheiden door een werkzame vroomheid; terwijl de